

un sentit d'eticitat constituent tota ella (*una*)-l'ètica cercada (ve't aquí la visió geometritzant de la totalitat). Malgrat tot, trobem discrepàncies, punts de vista oposats, en l'intent de definir-la. La foscor es fa present quan hom intenta cercar els «mecanismes de realització»... Potser hem de deixar que ella mateixa, d'alguna manera, (*s'*)*expressi en-nosaltres*. No és impropï dir que aquesta ètica és «el teatre dels Déus», la representació del sentit còsmic en-nosaltres.

Atiliano Domínguez, finalment, treu dues conclusions (com a virtualitats supremes del spinozisme) d'allò que ell anomena «variadíssima policromia caleidoscòpica», referint-se a la multiplicació interpretativa que el mestre de Rijnsburg genera en els seus lectors, a saber: la tensió entre el finit i l'infinít, entre allò modal i allò que és substancial (meta general), i la tensió entre imaginació i raó, passió i llibertat (meta especial), que demanen totes dues en mútua relació, el joc de l'anàlisi i de la síntesi com a poders reductors i integradors de la consciència humana amb l'emergent necessitat (per a nosaltres fills de la tècnica) de recuperar les nostres més profundes veus d'allò que fa 25 segles vàrem començar a anomenar *Filosofia*.

Lluís Salvador i Roures

Alexis Philonenko, NIETZSCHE. *Le rire et le tragique*, Librairie Generale Française, 1995.

La trajectòria d'Alexis Philonenko no requereix gaire presentació. Especialitzat en el pensament alemany clàssic són fonamentals les seves aportacions a l'estudi de Kant i Fichte, tot i que també s'hagi interessat per pensadors francesos com Rousseau o Descartes. Als darrers anys el seu interès ha anat desplaçant-se envers el moment post-idealista del pensament alemany i fruit d'aquesta evolució han estat els seus estudis sobre Schopenhauer, traduït al castellà l'any 1989, i la investigació sobre Nietzsche que constitueix el seu darrer llibre.

Le rire et le tragique es presenta com un estudi del conjunt de les obres de Nietzsche que vol seguir l'evolució del pensament de l'autor de l'*Also sprach Zarathustra*. Per tal de fer això procedeix a un examen de totes les seves obres publicades segons l'ordre de la seva publicació, que no difereix gaire en el cas de Nietzsche del de la seva composició. Evidentment el fet de prendre aquest fil i no pas cap altre implica ja una important decisió metodològica; altrament a allò realitzat per nombrosos exegetes de Nietzsche, dels quals Heidegger és sense dubte el més important, Philonenko vol prioritzar l'obra publicada per sobre del *Nachlass*. Per ell, si aquest pot tenir algun interès és en funció de l'obra publicada i no a l'inrevés. Philonenko no aprofundeix, però, la qüestió que va ésser apuntada primer per Leo Strauss i després per S. Rosen, la de la distinció entre les doctrines exotèriques i esotèriques de Nietzsche.

La introducció del llibre prescindeix de la biografia de Nietzsche, de la qual només se'n dona notícia en funció de la preparació dels seus llibres, per a presentar alguns trets de la seva personalitat i de la seva situació personal que la resta de l'assaig ens mostrarà rellevants. El segon capítol constitueix la primera part del llibre i està dedicat a la primera obra de Nietzsche i a alguns dels seus escrits d'aquest període. Philonenko hi fa especial esment de l'escrit nietzschian *Hommers Wettkampf*, en el qual es pot albirar el pensament posterior en una grau encara més alt que en el *Geburt die Tragedie*. L'element més decisiu d'aquest període per Philonenko és que en aquestes pàgines ja es fa palès l'intím vincle existent entre el treball de Nietzsche i el llegat platònic.

La segona part del llibre «vers la critique niaschienne» estudia les *Considerations inactuelles* que per Philonenko són testimoni d'un moment on el pensament de Nietzsche encara està buscant-se. Molta més importància atorga a les obres del període sovint dit «il·lustrat». Mentre que les «consideracions» representarien el moment de la crítica empírica, en aquestes obres prefereix parlar de crítica transcendental

atès que en elles la pregunta sobre el valor de l'existència ja no sorgeix ocasionalment, com potser s'esdevenia en alguna de les anteriors obres, sinó que constitueix el seu nucli central. És aquí el moment on sorgeixen per primer cop les temàtiques més específicament nietzscheanes, com la de l'etern retorn o la importància del riure.

La part central del llibre està dedicada a l'*Also Sprach Zarathustra*. Aquest és el moment per Philonenko de la meta-crítica nietzscheana. Amb aquest terme cal entendre una teoria dels valors que no es recolza als fenòmens sinó que té la pretensió de governar-los, erigint-se com una instància jurídica transcendent que es manifesta mitjançant veredictes o sentències. Philonenko no ens ofereix una disquisició sobre la globalitat del Zarathustra, que per ell té com a característica fonamental l'anarquia. Si que fa en canvi anàlisis molts detallades de parts molt concretes del llibre. Així els capítols vuit i nou fan una lectura acurada dels pròlegs que, des del punt de vista de Philonenko, palesen la capacitat de Nietzsche de crear una estructura arquitectònicament ben travada i contrasten amb el caràcter caòtic que té la resta de l'obra. Més acurat encara és el comentari de la secció del Zarathustra anomenada «Vom Lesen und Schreiben» que Philonenko comenta frase per frase. És aquí sense cap mena de dubte on el talent filosòfic de Philonenko es mostra de manera més clara i on sistemàticament es van tractant, no sols les nocions fonamentals de la filosofia de Nietzsche, sinó els problemes que des de la nostra perspectiva aquesta filosofia ens permet pensar; qüestions, com ara la comunicabilitat del pensament filosòfic, la necessària confrontació amb el platonisme o la vigència del projecte il·lustrat. Una darrer capítol, «rire et civilisation», tanca aquesta part recolzant-se en un estudi de la secció anomenada «Vom Gesicht und Rätsel».

La darrera part del llibre, «Par-delà le bien et le mal» es centra en els textos publicats després del Zarathustra, el més important dels quals és per Philonenko precisament aquell que dona títol a aquesta part. Dos capítols del

llibre li són dedicats per tal de fer-ne un seguiment exhaustiu. Per Philonenko aquesta és probablement l'obra més efectivament influent de Nietzsche, tot i que és la primera on es fan evidents símptomes de decadència que augmentaran en les obres següents fins a adquirir el clar caràcter malaltís de la seva autobiografia, *Ecce Homo*. La *Genealogia de la moral* mereix menys atenció, Philonenko no dubta en fer palesa la pobresa argumentativa i la ingenuïtat conceptual d'un llibre que no diu res valuos de nou després dels anteriors. Els llibres posteriors són objecte d'un capítol apart i encara un darrer capítol d'aquesta part tracta de «Der Wille zur Macht», ja que encara que Philonenko no discuteix que aquest text és una manipulació grollera és també molt evident que ha estat un dels que més van influir en la formació de la imatge de Nietzsche en el període d'entreguerres. Philonenko destaca alhora el caràcter poc convincent de les sentències però també la seva importància ja que constitueixen l'únic lloc on es donen elements per tractar la qüestió del nihilisme. Un breu epíleg serveix per establir una conclusió que podríem dir-ne «carinyosa», ja que s'adreça al personatge des de la seva àl·lua humana, però també, i en consonància amb el caràcter general del llibre, fortament desmitificadora.

Des del meu punt de vista, allò més remarcable del treball de Philonenko és el tarannà amb què s'enfronta a l'obra de Nietzsche. Philonenko no cerca un mestre ni tampoc vol fer cap mena de venjança. Òbviament això fóra sempre desitjable per tal d'estudiar qualsevol autor, però no sempre s'esdevé així i molt menys en el cas d'un autor que ha hagut d'exercir un patronatge laïc que, des de la nua realitat dels seus textos, no sempre li pot ser fàcil de suportar. Aquest enfocament té conseqüències importants i probablement positives. Així ens sembla que si bé és clar que no podem fer-nos una imatge cabdal del pensament nietzschian sense el «Nachlass», en el nostre context actual una relativització de la seva importància és, si més no, saludable. La mateixa conside-

ració hauríem de fer entorn del tractament que Philonenko fa de la qüestió de l'etern retorn. Gran part dels estudiosos de Nietzsche prenen com llur objectiu fonamental la preservació de la coherència del tot. Això implica explicar l'adequació entre aquesta doctrina i la resta de l'obra nietzscheana, cosa que sovint significa l'elaboració de doctrines notables i enginyoses però dubtosament nietzscheanes. Philonenko, més modest, apunta la hipòtesi de la impossibilitat d'aquesta compatibilització, tot assenyalant el caràcter d'intuïció sobrevinguda amb què Nietzsche ens presenta aquesta doctrina per primera vegada. En nombrosos llocs Philonenko fa pàl·les com les crides nietzscheanes a la transvaloració són difícilment compatibles amb un temps que gira sobre si mateix. No és aquest a més l'únic moment de la reflexió nietzscheana caracteritzat pel signe de la contradicció. Es fa difícil també harmonitzar la preeminència de l'esdevenir amb la descripció del bé i el mal originaris que ens fa la Genealogia.

Una altra qüestió on l'enfocament de Philonenko resulta fructífer és en el seu tractament de la dimensió religiosa del nietzscheanisme. La possessió d'un particular però innegable sentit del sagrat és un dels elements més definitoris del pensador alemany. Malgrat tot, és també un dels elements dels que amb més facilitat han prescindit els seus exegetes i els seus seguidors. No hi ha prou amb dir que el *Zarathustra* és una obra de crítica al cristianisme, també hi ha crítica al cristianisme a Feuerbach però la perspectiva és ben diferent. L'Anticrist parla mitjançant Zarathustra, el qual mai no dona arguments per a una discussió sinó sentències que han d'ésser apreses de memòria. De fet, els problemes de conciliació de la filosofia de Nietzsche en el fons potser es redueixen a la dificultat de fer compatibles un vocabulari i unes intencions filosòfiques amb un tarannà i una orientació d'esperit eminentment mística.

Un esforç parell a aquest que hem assenyalat és realitzat per tal d'assolir una contextualització justa del pensament de Nietzsche. Així ja en el co-

mençament de l'obra assenyalava com una de les característiques més sorprenents de Nietzsche, el seu desinterès absolut envers la tècnica moderna. De fet no hi ha arreu de la seva obra cap text nietzscheà on es tracti directament sobre aquesta qüestió. Aquest fet és sorprenent per ell mateix, però atesa la presentació efectuada per exemple per Heidegger ha de resultar especialment colpidor per als que han llegit Nietzsche a la llum de l'hermenèutica de l'autor de *Sein und Zeit*. El treball de contextualització es beneficia del bon coneixement que té Philonenko del neo-kantisme, una escola avui gairebé oblidada, però absolutament decisiva en el decurs del pensament de la història de la filosofia occidental. De fet, hom podria presentar Nietzsche com el revers perfecte de l'intel·lectual, professor universitari, neo-kantià. Les dues obres fonamentals de la segona meitat del XIX alemany són el *Menschliches Allzumenschliches* nietzschian i el *Kants Theorie der Erfahrung* de H. Cohen. La segona és a hores d'ara una obra totalment oblidada, però prescindir del fet del seu èxit ens falseja completament el context on es desenvolupa l'obra nietzschiana. La qüestió no és gens banal. L'orientació de la intel·lectualitat europea per un d'aquests llibres enfront de l'altre és probablement ben determinant del curs que la història del pensament occidental ha seguit en aquest segle.

Un altre tret remarcable del llibre és el tractament que fa de la relació de Nietzsche amb l'art. Philonenko refusa a la vegada la posició dels estudiosos que negligeixen aquest aspecte de l'evolució nietzscheana, fonamentant-se en la seva especialització, i la d'aquells que aprofiten per fer consideracions confuses sobre metafísica de l'art. L'interès de Philonenko és sobretot mostrar com el treball artístic de Nietzsche, la seva disposició envers la música i la poesia, afecten materialment la seva obra. L'estudi del *Zarathustra* és el lloc on aquesta determinació es fa més palesa. Aquesta obra, absolutament buida de tot vocabulari filosòfic, es defineix pel seu estil que ve determinat per l'estuctu-

ra prosòdica d'allò que s'està dient. La clau per entendre el *Zarathustra*, a diferència de totes les altres obres capitals de la història de la metafísica, no és únicament, ni tan sols primordialment, conceptual.

Hem deixat per acabar allò que des del nostre punt de vista ens sembla més interessant i valuós del llibre: el tractament que fa de la qüestió del capgirament nietzscheà dels valors. Philonenko projecta la relació amb Plató a partir del tema que dóna el seu títol al llibre: el riure. La defensa del riure és precisament per Philonenko l'element diferenciador positiu de Nietzsche envers la resta dels filòsofs. La seva filosofia és una filosofia del riure que comença a constituir-se com a tal en llibres com *Menschliche Allzumenschliche* o *Morgenröte* i que troba la seva culminació en el *Zarathustra* on es presenta ben clarament el suggeriment segons el qual el riure és l'essència més permanent de l'home. Philonenko hi distingeix en el trajecte format per aquest llibre tres sentits diferents del riure: el seu sentit psicològic (filosofia de la «politesse»), un sentit transcendent (superació de la melangia) i finalment un sentit metacrític en tant que el caràcter d'essència del qual hem parlat li permet constituir un fonament pel capgirament dels valors. Al capdavant el riure, significació pura, ja no té un sentit sinó que és el sentit. Hom recordarà que el primer llibre de Nietzsche fou un llibre sobre el pessimisme i Philonenko ens fa palès també com la infelicitat fou el sentiment més predominant a la seva existència. Des d'aquí és des d'on té més sentit parlar de la grandesa. Una mena de grandesa que a nosaltres ens sembla que era l'exigida pel Sòcrates platònic quan a l'acabament del *Convit* defensa que el veritable poeta ha d'ésser capaç tant d'escriure comèdies com d'escriure tragèdies. Idea probablement propera a la que tenia Nietzsche quan escriví en la secció del *Zarathustra*, «Vom Lesen und Schreiben»: «Wer auf den höchsten Berg steigt, der lacht über alle Trauerspiele und Trauer-Ernste».

En aquestes condicions la confrontació amb el platonisme té la possibilitat

d'ésser pensada des d'una perspectiva més interessant que algunes fins i tot ben populars. Ja no tracta tant de mostrar la falsedat d'unes doctrines, cosa que evidentment succeeix, sinó d'enfrontar-se des d'una sensibilitat molt concreta a unes qüestions que són les mateixes. Philonenko dóna prou exemples concrets de doctrines nietzscheanes que han de pensar-se com respostes a afirmacions presents en l'obra de Plató. La seva anàlisi mostra bé, per exemple, com l'exaltació de l'art és una resposta al llibre III de *La República*. Es tractaria de crear la figura del poeta-rei contra la del filòsof-rei. Però més enllà de les contraposicions usals el tema clau que separa ambdós autors és el de l'amor a la vida. La filosofia de Nietzsche és una filosofia del riure perquè malgrat tots els motius que el discurs racional trobi per definir-la com absurda, cal estimar la vida. Allò que Nietzsche li retreu a Plató és que el grec no estimava la vida. Philonenko sembla compartir el seu punt de vista. Malgrat aquesta dissensió però, hi ha un important element comú que agermana essencialment tots dos pensadors. Tots dos es veuen enfrontats a una qüestió que no podem superar i que per entendre'ns podem qualificar ara com la qüestió de la *paideia*, a la qual hi aniria lligada per exemple el problema de la transmissió de l'escriptura filosòfica. Rosen ha mostrat bé com la qüestió que Plató mai no pot sobrepassar és la impossibilitat de fer una demostració lògica de la noblesa i la baixesa. La perspectiva nietzscheana acaba enfrontant-se a un problema similar. Hom no pot aprendre a riure. Allò fonamental de cap manera ens pot ser transmès.

Jordi Ramírez

Stanley ROSEN. *The Mask of Enlightenment. Nietzsche's Zarathustra*. University of Cambridge, 1995.

The Mask of Enlightenment és el títol del darrer llibre publicat per Stanley Rosen. Tot i que el seu interès per Nietzsche no és nou, és la primera obra de

Rosen dedicada íntegrament a aquest autor i la primera de les seves monografies dedicada a un autor diferent de Plató. Rosen s'havia ocupat de Nietzsche en altres indrets de la seva obra; sense ànim d'ésser exhaustius podem recordar el dos darrers capítols del seu llibre *Ancients and Moderns*, diversos capítols de *The question of Being* i la seva intervenció a Barcelona sobre el paràgraf del Zarathustra anomenat «el criminal pàl·lid» que de fet constitueix un dels capítols d'aquesta obra i del que ja disposava el lector català per la traducció de X. Ibáñez. Així mateix també el text de *The Question of Being* constitueix una referència fonamental perquè la interpretació general de la filosofia de Nietzsche ja apareix plenament perfilada en aquest text.

D'antuï cal potser advertir que ens trobem enfront d'un llibre estrany, sobretot per aquells que s'hi atansin cercant només un altre dels habituals exercicis d'erudició que constitueixen allò que hom anomena bibliografia secundària. Rosen vol ser, és, un filòsof i aquí hi trobem la primera clau del llibre: aquest text no és la descripció d'un conjunt de tesis «històriques» sinó que és el producte d'un home que vol fer filosofia i la fa de l'única manera que ell pensa que es pot realitzar, i que s'ha realitzat sempre la filosofia: mitjançant el diàleg amb els nostres predecessors. No és fàcil definir amb exactitud la posició filosòfica de Rosen. No hi ha cap mena de dubte que molts dels seus plantejaments coincideixen amb una tradició reivindicadora del «Common Sense» que vé del XIX americà, però aquesta adscripció és, per la seva generalitat, del tot insuficient. També això és podria dir d'un autor com R. Rorty però, de fet, tots dos no tenen res a veure i, en un cert sentit, hom podria qualificar-los com a oposats. Si l'autor de *Knowledge and the mirror of Nature* fonamenta la seva tasca en prendre distàncies envers una tradició que per nosaltres és irrellevant per avorrida, Rosen adopta la tàctica contrària: els problemes sobre els que van pensar Plató, Kant, Hegel i Nietzsche defineixen l'horitzó des d'on podem pensar, tot i que, de fet, això és

possible perquè les qüestions reals sobre les quals han treballat aquests pensadors no són ben bé les mateixes que plantegen els manuals de filosofia, les quals sí que poden, amb justícia, ésser qualificades d'avorrides. Aquesta és una perspectiva que tampoc podem oblidar a l'hora de llegir aquest llibre i que pot resultar difícil pels esperits més crèduls: malgrat la gran preparació i la brillantor de Rosen per desenvolupar les qüestions relacionades amb l'ontologia i l'epistemologia, aquestes qüestions no són sinó secundàries. Ens trobem enfront d'una obra de filosofia política o, més precisament i com es diu en el prefaci, d'un intent de pensar la relació entre filosofia i política i en concret d'entendre el problema d'una revolució filosòfica, encara que la temàtica no tingui res a veure amb el discurs polític tal i com és entès a hores d'ara entre nosaltres. Aquesta qualificació no és vàlida només per l'obra de Rosen sinó, segons el seu punt de vista, també pel Zarathustra i àdhuc pel conjunt de l'obra nietzscheana.

L'estructura del llibre és ben senzilla. Hi ha un prefaci i una introducció que serveixen per situar al lector en la perspectiva de l'hermenèutica roseniana i després l'estructura del llibre segueix la de l'obra nietzscheana, oferint un comentari de la major part dels capítols de l'obra. No hi ha pretensió d'exhaustivitat i de fet, l'extensió dedicada als diferents capítols decreix a mesura que avança el llibre, cosa que ve provocada per la mateixa estructura de l'obra de Nietzsche que tendeix a la repetició i que no ofereix res que es pugui assemblar a un clímax, cosa d'altra banda coherent amb la defensa de la doctrina de l'etern retorn. Tres moments de l'obra són però especialment privilegiats en el comentari de Rosen: tot l'episodi del funambolista que s'esdevé a la introducció, el ja esmentat episodi del criminal pàl·lid i el capítol de la tercera part anomenat de la visió i de l'enigma. Tots tres tenen bons motius per a ésser destacats: el primer ens situa enfront de la problemàtica de la relació de Nietzsche amb la il·lustració i de la vigència de la seva estratègia comunicativa, el segon